

"כי אז בעת ההיא עשה עמנו האל ברוך הוא נסים ונפלאות גדולות ושינה טבע העולם לעיני עמים רבים, וראו כל עמי הארץ כי השגחתו ויכלתו בתחתונים, ואז בעת ההיא האמינו הכל ויאמינו כל הבאים אחריהם לעולם באמת, שהוא ברוך הוא ברא העולם יש מאין בעת שרצה.... ויתר האותות והמופתים שעשה לנו בעת ההיא שכולן נתחדשו בהפך הטבעים. וענין חדוש העולם הוא העמוד החזק באמונתנו ובתורתנו, כי למאמיני הקדמות אין תורה וחלק לעולם הבא עם ישראל.... על כן היה מרצונו ברוך הוא לזכות במצוה זו הנכבדת כל איש מישראל, ואל יעכבהו אונס וריחוק מקום מעשותה, כי אם יקרהו עוון שנאנס בחדש הראשון ולא זכה בה עם הקודמים יעשה אותה בחדש השני".

עכ"ל הטהור של אחד מרבותינו הראשונים הלא הוא ספר החינוך, בהסבירו טעם, מדוע קרבן פסח, שהוא החלק המרכזי בחג הפסח בזמן שבית המקדש קיים שיבנה בב"א, דווקא לו נתנה התורה דין מיוחד באם אדם מישראל לא יכל היה להקריב את הקרבן שיש בו הכי הרבה מגבלות וכלשון המשנה במסכת זבחים (ה, ח): הַפֶּסַח אֵינוֹ נֹאֲכָל אֶלָּא בְּלֵילָה, וְאֵינוֹ נֹאֲכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת, וְאֵינוֹ נֹאֲכָל אֶלָּא לְמִנּוּי, וְאֵינוֹ נֹאֲכָל אֶלָּא צֵלִי. דווקא בקרבן זה יש 'הזדמנות שניה' למי שהיה טמא או בדרך רחוקה לזכות להקריבו ולא להפסיד את מצוה נעלה זו.

בימינו, שמפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנחנו יכולים לעלות ולעשות חובותינו, לא פסח ראשון ולא פסח שני, נותר לנו רק לעיין במקורות ולראות מה הנהגתו של יום זה בימינו, מעלתו וקדושתו אשר נוכל לשאוב ממנו עד היכן שניתן בכדי לעלות בקודש בפרט בימים נשגבים אלו של ימי הספירה אשר בהם אנו משתדלים להכין את עצמנו לקראת היום הגדול והנורא של קבלת התורה.

בחודש אייר דווקא

אמנם מצות פסח שני הוא מדאורייתא וזמנו מופיע במפורש בכתוב, בכ"ז מצינו לאחד מגדולי האחרונים – היעב"ץ שכתב בספרו (שער היסוד או' כא) דבר פלא: וטעם פסח שני שהוקבע באייר, גילו לי מן השמים, לפי שבו כלתה חררה שהוציאו ממצרים, לכן הלינו בט"ו כמו שכתב: "בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים וילוונו כל עדת בני ישראל על משה" וגו' שעדיין סעדו בו סעודה אחת ממנו בערב ובבוקר פסק, לפיכך עד כאן נמשך נס יציאת מצרים ואכילת מצה. ולכן בפסח שני מצה וחמץ עמו בבית כמו שהיה בפעם הראשון. הרי דבר ברור לפניך במה שלא אמר בו אדם מעולם. עכ"ל.

פסח 'שני' או פסח 'קטן'

בדברי התנאים, מצינו שפסח בחודש אייר, נקרא לעיתים כך ולעיתים כך.

במסכת פסחים (פ"ח מ"ב) מובא: הָאוֹמֵר לְעִבְדּוֹ, צֵא וּשְׁחֹט עָלַי אֶת הַפֶּסַח, שְׁחֹט גְּדִי, יֹאכֵל. שְׁחֹט טֶלֶה, יֹאכֵל. שְׁחֹט גְּדִי וְטֶלֶה, יֹאכֵל מִן הָרִאשׁוֹן. שְׁכַח מָה אָמַר לוֹ

רבו, פיצד יעשה, ישחט טלה וגדי ויאמר, אם גדי אמר לי רבי, גדי שלו וטלה שלי. ואם טלה אמר לי רבי, הטלה שלו וגדי שלי. שכח רבו מה אמר לו, שניהם יצאו לבית השרפה, ופטורין מלעשות פסח שני. ובפרק ט מ"ט: חבורה שאבד פסחה, ואמרה לאחד, צא ובקש ושחט עלינו, והלך ומצא ושחט, והם לקחו ושחטו, אם שלו נשחט ראשון, הוא אוכל משלו, והם אוכלים עמו משלו, ואם שלהן נשחט ראשון, הם אוכלין משלהן, והוא אוכל משלו. ואם אינו ידוע איזה מהן נשחט ראשון, או ששחטו שניהן כאחד, הוא אוכל משלו, והם אינם אוכלים עמו, ושללהן יצא לבית השרפה, ופטורין מלעשות פסח שני. וכך הוזכר בעוד מס' משניות במסכת, וכך הוא נקרא בד"כ בלשון העם.

מאידך, בהרבה מקורות מצינו שנקרא הוא פסח קטן, כך הוא בפ"ב דמגילת תענית ושם כתוב: בארבעה עשר ביה (באייר) נכיסת פסחא זעירא דלא למספד. ובספרי (פרשת ראה): רבי יהודה אומר, יכול יהיה פסח קטן טעון לינה, ת"ל "ופנית בבקר והלכת לאהליך", "ששת ימים תאכל מצות" את שטעון ששה טעון לינה יצא פסח קטן שאינו טעון אלא יום אחד. וחכמים אומרים הרי הוא כעצים וכלבונה שטעונים לינה. וכן הוא במדרש רבה (שמות פ"כ פ"ט): והיו עצמותיו של יוסף מחזרין עמהם במדבר ארבעים שנה אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת לאחריך "אנכי אכלכל אתכם", חייך, אתה נפטר ויהיו עצמותיך מחזרין עמהם במדבר ארבעים שנה שנאמר: "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ואין אדם אלא יוסף שנאמר: "אהל שכן באדם" וכתוב: "וימאס באהל יוסף" בזכות עצמותיך הם עושים פסח קטן. וברבה אסתר (פ"ז פ"א): כיון שראה אותו רשע שאין הגורל נופל בו בימים חזר לחודשים. התחיל בחדש ניסן ועלה בו זכות פסח, באייר - זכות פסח קטן וזכות הזמן שניתן להם לישראל בחמשה עשר בו בסיון זכות התורה בתמוז זכות הארץ ע"כ לשון המדרש. וכן במסכת חלה (פ"ד מ"א): יוסף הפכה הביא בפורי יין ושמן, ולא קבלו ממנו. אף הוא העלה את פניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלים, והחזירוהו, שלא יקבע הדבר חובה. ע"כ. ובמשנה במסכת ר"ה (פ"א מ"ג): על ששה חדשים השלוהין יוצאין, על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסלו מפני חנכה, ועל אדר מפני הפורים, וכשהיה בית המקדש קיים, יוצאין אף על איר מפני פסח קטן.

בספר 'קול הרמ"ז' לרבי משה זכות זצוק"ל, בפירושו על המשנה (מסכת חלה דלעיל) כתב: 'לעשות פסח קטן' - גם סוף פרק קמא דראש השנה קרי ליה הכי, אבל במסכת פסחים קוראו פסח שני ונראה כמו שכתבו התוס' ריש פרק ע"פ ערבי פסחים דנקראת מסכת פסחים בלשון רבים משום דיש פסח ראשון ושני ואם כן באותה מסכת קראו שנים שהרי נכלל במספר פסחים דמיעוט הרוב שנים ועוד דלא נזכר שם שני אלא שקודמו ראשון אבל בשאר מקומות קרי ליה 'קטן' לאשמועין ברמז שהוא קטן בין בכמות שאינו אלא יום אחד ובין באיכות דחמץ ומצה עמו בבית ודאין הלל באכילתו וגם קטן באוכלוסין שרוב ישראל עשו כבר את הראשון. ע"כ.

ובספר שם משמואל (פרשת קדושים-פסח שני) שאל בעניינינו: מדוע נקרא פסח שני בשם פסח קטן (ע"פ המשנה דלעיל), ובתוך דבריו כתב, אך נראה דאמרו חז"ל (חולין ס ע"ב) שאמר הקב"ה ללבנה, צדיקים יקראו על שמך: יעקב הקטן, שמואל

הקטן, דוד הוא הקטן וכו', כמו הלבנה שאין לה אור מעצמה אלא שמקבלת מאור השמש וכו' והנה חודש אייר נקרא 'זיו' היינו שמקבל ההארה מניסן כמו הלבנה שמקבלת אור השמש, זכו ישראל לקבל בחודש זיו הארה גדולה מניסן לעשות פסח ונקרא פסח קטן. עכ"ל. והדברים נפלאים ביותר.

מועד או יום חול

עם כל מצותו מהתורה וגדלותו של יום, רואים אנו שאינו נחשב ליו"ט אף בזמן שבית המקדש קיים (ואף לגבי תחנון הדבר לא מוסכם לכל הדעות אם אומרים או לא וכמו שיבואר להלן בע"ה, לעומת ל"ג בעומר שכל בית ישראל לא אומר בו תחנון!) הנה מצינו בילקוט שמעוני (במדבר רמז תשפב): אמר רבי לוי בכל חודש וחודש שבקיץ, בקש הקב"ה ליתן לישראל מועד: בניסן נתן להם פסח, באייר נתן להם פסח קטן, בסיון נתן עצרת, בתמוז היה בדעתו ליתן להם מועד גדול ועשו העגל ובטל תמוז ואב ואלול, ובא תשרי ופרע להם ראש השנה ויום הכפורים והחג. ע"כ. לכאורה, אנו רואים מכאן שיש עליו שם 'יום טוב' (ואגב, זהו עוד מקום שנקרא 'פסח קטן') אולם בפשטות נראה ש'מועד' הנאמר כאן, הוא דווקא למי שמקריב את קרבן פסח שני ולא לכלל הציבור, וכמו שלמקריב אסור בהספד ותענית באותו היום, כך אסור בעשיית מלאכה, ולא משום שזהו 'יום טוב' האסור במלאכה [והאריך בזה הרבה בספר 'פסחא זעירא']

דבר מעניין מוצאים אנו בקשר לקדושתו של יום בעיר הקודש והמקדש, וזאת ע"פ השל"ה הקדוש בספרו ('מסכת יומא' פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות ג) וז"ל: וראיתי מאיש כשר המדקדק, שהיה קורא בינו לבין עצמו מראש חודש ניסן בכל יום הנשיא שלו ובי"ד באייר פרשת פסח שני, ובפרט מנהג כשר הוא לעשות כן הדר בירושלים עיר הקודש תוב"ב, שאין אומרים שם תחנון ואשרי המשכיל, עכ"ל. רואים אנו דלכאורה שונה היא ירושלים, דשם נחשב הוא למועד, ויל"ע בזה עוד.

בכל אופן, מצינו מגדולי האחרונים שהחשיבו יום זה למעין מועד ויש לכבדו בשמחה קצת על ידי עשיית סעודה לכבוד היום וכלשונו של הגאון החיד"א זצ"ל בספרו עבודת הקודש (מורה באצבע אות רכב): יום פסח שני ירבה בשמחה קצת כי קדוש היום. ע"כ. גם הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל כתב בספרו 'מועד לכל חי' (סי' ז אות ו): מי שחננו ה' בעושר יהיו על שלחנו תלמידי חכמים וצנועים ומקיים 'כל דכפין' כפסח א'. עכ"ל.

בעקבות גדולי המקובלים צעדו בזה גדולי החסידות תלמידי הבעל שם טוב הקדוש זצ"ל לנהוג ביום פסח שני כעין יומא דפגרא ואף הוסיפו לערוך סעודה מיוחדת לכבוד היום כפי שהעיד על כך הרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל בספרו שער יששכר (חודש אייר פסחא זעירא אות י"ב): מנהג כל הצדיקים מתלמידי רבינו הבעש"ט הקדוש וי"ע שעושין סעודה ביום י"ד אייר.

תחנון, נפילת אפיים ותענית

אחת הנקודות החלוקות מאד לגבי יום זה, היא לגבי אמירת תחנון ולהתענות ביום זה. ראשית נזכיר כי יום זה לא הוזכר דינו בגמ' ואף הטור ומרן המחבר ובעל ה'מפה' רבנו הרמ"א לא הזכירו כלל ברשימת הימים בהם לא אומרים תחנון ולא נופלים על אפיהם.

בצד הסוברים שאין אומרים בהם תחנון ולא נפילת אפיים, יש בראשונה מגדולי המקובלים ובראשם המקובל הק' רבי שמואל וויטאל זצ"ל בנו של הה"ק מהרח"ו זצ"ל בשם מורו רבנו האריז"ל שכתב את סדר הימים שאין אומרים בהם תחנון ובכללם יום פסח שני וכה כותב בסידורו חמדת ישראל: אלו הם הימים שאין נופלים על פניהם כפי מהרי"א מורי הרב זלה"ה ואין אומרים בהם תחינה ולא מזמור יענך ה' ביום צרה וכו' ולא תפלה לדוד וכו'... י"ג אייר במנחה י"ד באייר שהוא פסח שני...

גם המקובל הק' הרמ"ע מפאנו זצ"ל כותב כך וגם מוסיף לבארו בטוב טעם וכה דבריו במאמר מעין גנים (ד"ה בשבוע הה'): יום א' של שבוע זו (שבוע הה' של ימי הספירה) הוא פסח קטן שיש בו מנהג קבוע לקצת קהלות שלא לומר תחנה ושלא להתענות בו כי יום זה העיקר במצות פסח שני עד שיזרק הדם. ואף על פי שהוא נאכל לערב כמו הפסח הראשון, הנה בזה אין האכילה מעכבת בהם אלא היא מצוה בשניהם ואינה טעונה הלל בפסח שני. עכ"ל.

וכך מנהג זה נהוג בפרט בקרב הספרדים וכך הוא בדברי הגאון בעל פרי חדש זצ"ל (סי' קל"א ק"ז) המונה יום פסח שני בין הימים שאין אומרים בהם תחנון. וכיוצא בו מזכיר את המנהג הגאון כנסת הגדולה זצ"ל בספרו שיירי כנה"ג (הגב"י סקי"ב) וכן העיד על התפשטות מנהג זה בספר בית דוד (סי' כ"ג) והו"ד בכף החיים (סי' קל"א סקצ"ט) הכותב: דבשאלוניקי המנהג פשוט שאין אומרים נפילת אפים ביום י"ד באייר.

הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא זצ"ל כתב (הו"ד בשדי חמד חלק ט' דברי חכמים אות כ"ז) דהא דקיי"ל בר"ה דף י"ח דהאידנא בטלה מגילת תענית היינו רק יו"ט של דבריהם שנתקנו על הניסים שנעשה בזמן בית שני וכדומה ע"ז אמרי' דבטלו משום דכל זכרון הצרות יבוטל לעתיד לבוא אבל יו"ט של פסח שני ב"ד אייר, הוא יו"ט מצד שהי' בו זמן הקרבה של פסח שני בזמן הבית ולא מחמת זכר לנס שאירע ביום זה, ואי"ה לעתיד כשיבנה ביהמ"ק ב"ב, יחזור הדין של טמא ושהי' בדרך רחוקה שיהי' צריכים להקריב את הפסח ב"ד באייר, הלכך בודאי לא בטל היו"ט גם בזמן הזה משום מהרה יבנה ביהמ"ק.

עוד מביא ראיה הגר"ש מוילנא זצ"ל: כיון דמקשה שם הש"ס ממה דאיתא במגילת תענית דפסחא זעירא אסור למיספד ע"ש, לכאורה מאי מקשה ממג"ת, הלא קיי"ל דבטלה מגילת תענית אעכ"ח דלגבי פסח שני לא בטלה, דגם האידנא אסור בהספד ותענית ודו"ק... וזה ראיה ברורה למנהג הספרדים דאין אומרים תחנון ב"ד באייר.

מנהג זה שלא לומר תחנון ביום פסח שני הוא גם בקרב קהלות עדות החסידים כפי שקובע הגרא"ז מרגליות זצ"ל בספרו שער אפרים (שער י' אות כ"ז) שיום י"ד באייר

פסח שני זעירא, הוא אחד מיומי דפגרא שאין אומרים בהם תחנון. וכן קובע הרה"ק בעל התניא נ"ע בסידורו: שבכל יום שאין בו תחנון... דהיינו בכל חודש ניסן ופסח שני שהוא י"ד באייר.

מאיידך, מצינו לגדולי מפוסקי אשכנז שפסקו שביום זה נופלים על אפיהם כרגיל כבכל יום ומהם: הפרי מגדים (משב"ז קל"א סקט"ו) כתב שמנהגינו לומר. ובשו"ת פאת שדך (ח"ב או"ח סי' מ"ג) כתב שמנהג קדום של בני אשכנז לומר תחנון בי"ד אייר שהוא פסח שני ושכן אמר הרב מבריסק זצ"ל, כיון שחג זה אינו נוגע בזמן החורבן, ועוד שאדרבה, שמניעת אמירתו גורם להזכיר את החורבן, אם כן שוב אדרבה יש לאומרו. ולמעשה מסיק שם, שכיון שאמירת תחנון בפסח שני בארץ ישראל כבר בטל ועומד אין אנו צריכין לחזור ולהנהיגו. ובספר זכור לדוד (עמוד ש"מ) כתב שמרנא החזו"א זצוק"ל, מנהגו היה לומר תחנון בפסח שני דלא כמנהג ארז ישראל שלא לומר.

מלבד זה, ישנו חילוק גם לגבי אמירת התחנון במנחה שלפניו והדבר תלוי בעיקר אם אומרים תחנון בי"ד עצמו, אלא שיש כאלו שסברו שאומרים תחנון במנחה שלפניו [אף אם לא אומרים למחרתו], וכך כתב שלחן ערוך הרב בסידורו במפורש וכן כתב בלוח לאר"י, שביום י"ד באייר – פסח שני לא אומרים בו תחנון אבל במנחה שלפניו – אומרים.

אכילת מצה ביום זה

מנהג מקובל זה מזכיר הגאון בעל ליקוטי מהרי"ח בתשובה: מנהג חסידים ואנשי מעשה לאכול מצה ביום י"ד אייר פסח שני וכן ראיתי אצל הצדיקים. וכן מוזכר מנהגן של ישראל זה לאכול מצה בפסח שני בדברי הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל בספרו הגדה 'חיים לראש' דף ק"ו ע"א הכותב: שישמור מצות שמורות לאכול ביום פסח ב' בי"ד באייר.

סמך וטעם להנוהגים לאכול המצה של פסח שני בליל ט"ו הראה הג"ר ישכר דוב באב"ד זצ"ל אבד"ק בוסקא בספרו אוצר יד החיים מדברי הרמ"ע מפאנו זצ"ל בספרו מעין גנים שהעלה טעם חדש על מה שצוותה התורה"ק לאכול מצה עם הקרבן פסח שני בליל ט"ו וכה כותב: ודע כי יש לנו לדרוש בטעמא דקרא שהוקבעה אכילת פסח קטן בליל ט"ו באייר על מצות לפי שעוגות מצות שיצאו עמנו ממצרים היה בהם כדי שביעה עד ט"ו באייר הוא יום חגותינו במדבר סין ככתוב בפר' בשלח יעויין שם פירוש רש"י ומקורו ממכילתא ולא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם וכיון שהוקבע בו הנס שוב לא החמיץ כדי שתהיינה אותן העוגות כעין חלות תודה ועוד שטעמו טעם מן עכדה"ק. הנה הלכתא גבירתא שתינו ממעין גנים באר מים חיים סמך נכון שצריכים לאכול המצות של פסח שני בליל ט"ו לפי שהוא לזכר המצות שאכלו עם הפסח שני מטעם שבליל ט"ו כלתה העוגות מצות שהוציאו ממצרים ע"כ יש לאכול מצה דוקא בליל ט"ו. ע"כ.

והי' אומר הרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל משל למה הדבר דומה, למלך גדול אשר גירש בנו ממנו לאיזה מקום למרחקים ושם במקום ההוא עשו והכינו לבן המלך מידי יום ביומו מזונות ותבשילין כפי צרכו ובהגיע קרוב ליום גנוסיא של המלך ובן המלך עדיין ממרחק וכי יאמרו לו מה יאכל ביום הזה, והוא שמע ואין עונה בתקות לבו אשר עוד יזכה לישב בסעודת אביו. אכן כראות הבן מלך כי עוד מעט ופנה היום והשעות מאוחרות ואני לא נקראתי לבוא אל המלך אז צוה במקום ההוא שעכ"פ יכינו לפניו אותו מין המאכל אשר עולה על שלחן מלכים בסעודת אביו עם שרי המלך והפרתמים. וסיים הרב ואמר לזו' הרבנית תחי' תכין לי היום תבשיל ממצה שנקרא קניידליך לטעום מסעודת המלך עכד"ה וכן צוה להביא לפניו כזית מצה ונטל ידיו לסעודה.

הפרי צדיק (פסח שני לאחר פר' קדושים סעיף ב) מבאר: הנה האנשים שהיו טמאים לנפש אדם, והיו פטורין מן הדין מפסח ראשון מטעם עוסק במצוה ומה לחצם לקרב לפני משה רבנו ע"ה בצוה רבה "למה נגרע" ו ומה היה הגרעון מצדם? אך צעקתם היתה כי המה היו משתוקקים מאד לקיים מצות הקרבת הפסח בזמנו בתוך כלל ישראל, ועל זה הצר להם מאד שלא זכו לגשת לקודש בתוך כלל ישראל במועדו, וע"ז השיב להם משה רבנו ע"ה "עמדו ואשמעה" וכמ"ש בברכות (ל"ו ע"ב) אין עמידה אלא לשון תפילה, היינו שהתפללו להשי"ת מעומק לבבכם ע"ז, וע"י הצעקה והתשוקה שלכם תמשיכו דבר ה' אלי כמו שהמשיכו ישראל את התורה כולה בגודל תשוקתם, וע"י זה אשמע מה יצוה ה' לכם. עכ"ל.